

І. А. БЕЗКЛУБИЙ

Ігор Анатолійович Безклубий, завідувач кафедри Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**РЕЦЕНЗІЯ
на збірник наукових праць
«СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ»***

Сучасний стан функціонування національних правових систем світу характеризується гармонізацією та уніфікацією основних її елементів. І саме тому правова система як наукова юридична категорія є об'єктом ретельної уваги та дослідження науковців. У збірнику наукових праць опубліковано статті провідних правознавців, молодих вчених, аспірантів і студентів України, Росії, Білорусії, Угорської Республіки, у яких зокрема аналізуються теоретичні та практичні проблеми сучасного стану розвитку та правової системи України. Розглядаються теоретичні проблеми розвитку окремих елементів правової системи України, досліджується місце національної правової системи серед правових систем сучасності. Поряд з цим, досліджуються актуальні питання механізму розвитку та функціонування національних правових систем світу, нагальні проблеми та перспективи реалізації конституційної реформи в Україні, актуальність та необхідність внесення змін до Конституції України, основні тенденції розвитку системи приватного права в Україні, підвищення ролі права в боротьбі зі злочинністю, міжнародні стандарти щодо боротьби зі злочинністю та ін. Актуальні та важливі проблеми функціонування правової системи України на сучасному етапі викликали активне обговорення на сторінках збірника, який виданий Київським університетом права НАН України за результатами проведення міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні проблеми правової системи України». Адже, концепція поєднання фундаментальних теоретичних досліджень у сфері права, залучення до наукових досліджень молодих вчених, аспірантів та студентської молоді вимагає необхідності апробації отриманих знань та обміну науковими ідеями.

Ю. М. БИСАГА

Юрій Михайлович Бисага, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, завідувач кафедри Ужгородського національного університету, директор Інституту держави і права країн Європи

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ РЕФЕРЕНДНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНОГО ТА ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ*

Важливого значення для національного державотворення та правотворення набувають проблеми, пов'язані з реальним утвердженням принципів демократії та верховенства права, формуванням гармонійно розвиненого громадянського суспільства та правової держави. Разом із тим, нині є цілком очевидним, що лише декларування цих принципів, без створення належних юридичних механізмів їх реалізації та без формування умов для дієвості цих механізмів, не матиме успіху. До того ж, утвердження ідей і ідеалів демократії є неможливим за умов ігнорування державотворчого та правотворчого потенціалу референдумів.

Нині є цілком очевидним, що за майже дев'янадцять років незалежності в Україні утвердилися демократичні цінності. Людина, її життя і здоров'я, права і свободи та їх гарантії визначили зміст і спрямованість діяльності Української держави. Отримало свою реалізацію конституційне право громадян України на участь у всеукраїнському та місцевих референдумах (ст. 38 Основного Закону): з 1991 р. по 2010 р. в Україні відбулося два всеукраїнські референдуми (1991 і 2000 рр.) і 150 місцевих референдумів. Утім, стверджувати про ефективність застосування інституту референдумів в Україні та значущість їх результатів на перебіг державного будівництва та місцевого самоврядування не доводиться. За виключенням всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 р., який власне і легітимізував незалежність України і сприяв визнанню її міжнародної правосуб'єктності.

Не викликає сумнівів, що однією з причин нереалізованості потенціалу референдумів і референдної демократії є застарілість Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 3 липня 1991 р., який визнано Конституційним Судом України чинним лише в тих нормативних положеннях, які не суперечать Основному Закону. І ця проблема нині усвідомлюється не лише вченими-конституціоналістами, а й політичними та державними діячами, експертами у сфері демократії та прав людини.

© І. А. Безклубий, 2010

* Рецензія на кн.: Сучасні проблеми правової системи України: Зб. наук. праць / Редколегія: Ю.С.Шемшученко, Ю.Л.Бошицький, С.В.Бобровник, О.В.Чернецька, О.І.Мацегорін, З.А.Тростюк, С.І. Юшина, – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2009. – 542 с.

© Ю. М. Бисага, 2010

* Рецензія на кн.: *Онїшук М. В.* Референдна демократія: проблеми конституційної теорії та практики: Монографія / М. В. Онїшук. – К.: Видавництво Європейського університету, 2009. – 450 с.

Більше того, у 2010 р. народні депутати України здійснили чималі зусилля щодо удосконалення референдного законодавства України. Зокрема, йдеться про прийнятий 3 червня 2010 р. у першому читанні законопроект про всеукраїнський референдум, внесений н.д. Д. Ю. Шпенювим (реєстр. № 6278 від 29.04.2010 р.), а також аналогічні законопроекти, внесені на розгляд парламенту н.д. Ю. Б. Ключковським (реєстр. № 6278-1 від 21.04.2010 р.) і н.д. В. І. Коновалюком (реєстр. № 6278-2 від 26.04.2010 р.). Науковці не лише підтримують і вітають відповідні законодавчі ініціативи, а й усвідомлюють необхідність належного теоретико-методологічного забезпечення референдумів, референдної демократії та нового референдного законодавства.

У першу чергу, заслуговує на увагу проблематика створення особливих умов, певного правового режиму, найбільш сприятливого для проведення конструктивних всеукраїнських і місцевих референдумів. Разом із тим, відповідний конституційно-правовий режим вимагає свого фундаментального наукового дослідження. Таке дослідження на сьогодні здійснене у монографії Миколи Васильовича Оніщука «Референдна демократія: проблеми конституційної теорії та практики» (К., 2009 р.).

Монографічне дослідження Миколи Васильовича Оніщука щодо конституційних основ референдної демократії є першою науковою роботою, присвяченою цій актуальній і своєчасній для України проблематиці. Незважаючи на те, що споріднені проблеми, а саме – референдумів і безпосередньої демократії загалом, неодноразово ставали предметом наукових досліджень таких українських правознавців, як М. О. Баймуратов, Ю. Г. Барабаш, М. І. Козюбра, В. П. Колісник, А. М. Колодій, О. Л. Копиленко, В. В. Кравченко, Л. Т. Кривенко, О. В. Марцеляк, В. Ф. Мелашенко, М. П. Орзіх, В. Ф. Сіренко, М. І. Ставнійчук, О. Ю. Тодика, Ю. М. Тодика, В.Л. Федоренко, О. Ф. Фрицький, В. М. Шаповал, Ю. С. Шемшученко, М. В. Цвік, Л. П. Юзьков, О. І. Ющик й ін., питання конституційної теорії та практики референдної демократії не ставало раніше предметом юридичної науки.

У своєму дослідженні М. В. Оніщук визначає кваліфікуючі ознаки та юридичні властивості референдної демократії, обґрунтовує комплексну методологію досліджень цього виду конституційно-правового режиму (С. 43-74 монографії) та розкриває принципи його функціонування (С. 74-102). Результати відповідних досліджень дозволили М. В. Оніщуку зробити висновок, що референдна демократія – це самостійний вид конституційно-правового режиму (франц. *regime*, від лат. *regimen* – управління, керівництво), представлений системою встановлених Конституцією і законами України легітимних, найбільш сприятливих умов, способів і методів безпосередньої реалізації народного суверенітету у формі ініціювання, організації та проведення референдумів, а також реалізації їх рішень (С. 38 монографії). Саме цей концепт референдної демократії став предметом інших розділів і підрозділів рецензованої монографії.

Так, самостійний розділ монографії присвячено проблемам походження референдної демократії, періодизації основних етапів її генезису, а також типології референдної демократії в світі та ідентифікації перспективної вітчизняної моделі референдної демократії з поміж інших типів цього виду народовладдя. Зокрема, М. В. Оніщук формулює положення про те, що основними передумовами формування референдної демократії є становлення референдної ідеології, розвиток й удосконалення референдного законодавства, формування правових механізмів реалізації референдної демократії. До інших, додаткових передумов формування референдної демократії, вчений відносить розвиток усіх сфер суспільного і державного життя в країнах, де відбувся генезис референдної демократії (політичні, економічні, соціальні, культурні, інформаційні й інші фактори)

Беззаперечним здобутком рецензованої монографії є виявлення вченим «географія» найбільш поширених на сьогодні у світі типів референдної демократії. Так, на думку М. В. Оніщука, основними моделями референдної демократії є: «швейцарська модель» (Швейцарія), «французька модель» (Франція, Бельгія, Люксембург, Нідерланди та ін.), «американська модель» (США), «італійська модель» (Італія), «іберійська модель» (Іспанія, Португалія), «британська модель» (Велика Британія), «скандинавська модель» (Данія, Норвегія, Швеція), «балтійська модель» (Естонія, Латвія), «постсоціалістична модель» (Польща, Румунія, Словаччина, Угорщина, Чехія), «балканська модель» (Боснія і Герцеговина, Сербія, Хорватія, Чорногорія), «пострадянська модель» (Грузія, Казахстан, Киргизія, Молдова, РФ, Україна та ін.), «латиноамериканська модель» (Болівія, Бразилія, Венесуела, Колумбія, Чилі та ін.), «австралійська модель» (Австралія, Нова Зеландія), «африканська модель» (Бенін, Гана, Джибуті, Єгипет, ПАР і ін.), «азійська модель» (Камбоджа, Південна Корея, Сирія), «ісламська модель» (Іран, Марокко та ін.), та власне новітня модель «референдної демократії ЄС» (Європейський Союз).

Окремий розділ рецензованої роботи присвячений системі референдної демократії, зокрема, проблемам класифікації та систематизації цього виду народовладдя та характеристиці юридичної природи, виявлених М. В. Оніщуком різновидів референдної демократії. Слід погодитись із правознавцем, що під класифікацією (від лат. *classis* – розряд і *sicatio* від *sacio* – здійснюю, роблю) референдної демократії слід розуміти комплексний теоретико-методологічний процес, спрямований на виявлення системи супідрядних і взаємоузгоджених між собою критеріїв диференціації цього виду демократії, застосування яких дозволить виявити цілісну модель системи референдної демократії в Україні, представлену такими видами: 1) за сутністю (походженням) режиму референдної демократії: а) ініціативна (факультативна), б) обов'язкова; 2) за предметом: а) конституційна, б) законодавча, в) ратифікаційна; 3) за юридичними наслідками: а) імперативна, б) консультативна; 4) за часом застосування стосовно процедури парламентської правотворчості: а) дозаконодавча, б) законодавча, в) післязаконодавча (ратифікаційна); 5) за територією застосування референдної демократії: а) загальнонаціональна, б) місцева (локальна). Зазначені види референдної демократії та їх групи є структурними елементами багаторівневої системи референдної демократії в Україні.

Класифікація та наступна систематизація основних видів референдної демократії дозволили М. В. Оніщуку обґрунтувати висновок про те, що система референдної демократії в Україні – це історично сформована та закріплена в Конституції та законах України система взаємозумовлених і взаємопов'язаних між собою усталеними доктринальними, функціональними, структурними й іншими юридичними зв'язками видів і груп рефе-

рендної демократії, скерованих на забезпечення найсприятливішого конституційно-правового режиму для безпосередньої реалізації народного суверенітету та публічної влади територіальних громад на референдумах

Монографія М. В. Оніщука має й серйозне практично-прикладне значення, оскільки у ній, в якості Додатку, вміщений законопроект «Про всеукраїнський референдум», розроблений за ініціативи М. В. Оніщука в 2009-2010 роках на виконання завдань, покладених на Міністерство юстиції України. Більшість положень цього Законопроекту були враховані в законопроекті про всеукраїнський референдум, внесений на розгляд парламенту н.д. Д. Ю. Шпенювим (реєстр. № 6278 від 29.04.10) та проголосований 3 червня 2010 р. у першому читанні.

Узагальнюючи, слід висловити високу оцінку рецензованій монографії М. В. Оніщука «Референдна демократія: проблеми конституційної теорії та практики» та висловити переконання в її важливості для науковців, викладачів, аспірантів, магістрів, студентів і всіх, хто цікавиться актуальними проблемами теорії та практики сучасного конституційного права України.

О. В. ПЕТРИШИН

Олександр Віталійович Петришин, доктор юридичних наук, професор, академік АПРН України, Віце-президент АПРН України, завідувач кафедри Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого

НОВАТОРСЬКА НАУКОВА РОБОТА В СФЕРІ ТЕОРІЇ ПРАВА*

Найважливішим питанням реформування державно-правових інституцій України є реформування національного права в контексті забезпечення його дієвості та ефективності. Вирішення цієї проблеми вимагає адекватного дослідження питань праворозуміння, правового регулювання, джерел права, правотворчості, ролі права в досягненні компромісу та вирішенні правових конфліктів, правової культури та правового нігілізму, з метою наповнення вітчизняної юридичної науки новими ідеями в цій сфері.

Незважаючи на підвищений інтерес юридичної науки до ряду проблем ефективності права та правового регулювання, відчувається недостатність в їх науковому та правовому забезпеченні, є гостра потреба у виданнях, що мають теоретичні, методологічні та практичні засади розуміння і вдосконалення дії права та ефективності правового регулювання. З огляду на це, принципового значення набуває необхідність наукового вивчення питань теорії та методології дії права. Відповідні наукові дослідження проблематики дії права мають повною мірою забезпечити формування дієвого та ефективного права. У цьому плані колективна монографія «Дія права: інтегративний аспект» (відп. ред. Н. М. Оніщенко), не маючи аналогів у вітчизняній юридичній науці, комплексно розкриває проблематику теоретичного розуміння дії права та питання практичної реалізації дії права в сучасних умовах.

Зазначена монографічна робота розв'язує низку науково-правових проблем дії права та є першим науково-правовим дослідженням в Україні пострадянської доби, яка присвячена вивченню проблем теорії та практики дії права.

Науковою новизною і здобутком авторів монографії є те, що вперше у вітчизняній юридичній науці здійснено всебічний аналіз теоретико-правового та практичного аспектів дії права, зокрема таких питань як розуміння права та аналіз дії права, методологічні засади правового регулювання і правового впливу, теоретичні основи джерел права, вдосконалення правотворчості, встановлення ролі права в досягненні компромісу та вирішенні правових конфліктів, проблематика захисту прав і свобод людини у сфері дії права, співвідношення права, правового нігілізму та правової культури. Ключовою та новаторською особливістю монографічного дослідження є те, що в роботі авторами зроблено спробу дослідити питання дії права як багатоаспектної проблеми в контексті теоретичних, практичних та методологічних засад.

Монографічне дослідження ґрунтується на аналізі праць вітчизняних та зарубіжних учених, а також спирається на досить значну теоретичну джерельну базу та нормативно-правовий масив, на підставі чого авторами надаються аргументовані логічні висновки, створюється власна система основних понять і категорій, надається їх значення. Дослідження проведене на основі знань теорії права, філософії та філософії права, наукового доробку провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, здобутків інших галузей науки.

Сформульовані в рецензованій роботі положення і наукові висновки також мають важливе практичне значення, оскільки вони обґрунтовані на базі аналізу практики правотворчості, дії права та правового регулювання, а також підкріплені аналізом наукових джерел.

Безумовний науковий інтерес у монографічній роботі становлять обґрунтовані авторські підходи до характеристики явища дії права, з одного боку, як фактору забезпечення мети правового регулювання суспільних відносин, а з іншого боку, як основи розбудови правової держави. Окрім того, новаторським у науковому плані є дослідження питань права в контексті сучасних теорій праворозуміння, а також права у його вузькому та широкому розумінні, ідей природного права та меж його дії. Окремо слід позитивно відзначити спроби авторів

© О. В. Петришин, 2010

* Рецензія на кн.: Дія права: інтегративний аспект: Монографія / Відп. ред. Н.М. Оніщенко. – К.: Юридична думка, 2010. – 360 с.